

ВИКОНАННЯ НЕДОГОВІРНИХ РЕГУЛЯТИВНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Розглянуто загальні й відмінні риси виконання договірних і недоговірних регулятивних зобов'язань. Серед загальних: ініціатива на виконання зобов'язань; виконання обох видів зобов'язань здійснюється вчиненням двох видів односторонніх правочинів: виконання обов'язку боржником і прийняття виконання кредитором; юридичними наслідками виконання, проведеного належним чином, виступає припинення зобов'язань. Відмінною рисою недоговірного регулятивного зобов'язання є можливість установаження стандарту виконання в односторонньому порядку особою, яка вчинила односторонній правочин.

Ключові слова: виконання зобов'язань, виконання обов'язку, прийняття виконання, односторонній правочин, припинення зобов'язання, недоговірні регулятивні зобов'язання.

У силу ст. 526 ЦК України зобов'язання має виконуватися належним чином відповідно до умов договору та вимог цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, а за відсутністю таких умов та вимог – відповідно до звичаїв ділового обороту або інших вимог, що звичайно ставляться. Недоговірні регулятивні зобов'язання відносяться до недоговірних зобов'язань, що у свою чергу виступають разом з договірними зобов'язаннями різновидом цивільно-правових зобов'язань у цілому. Під недоговірними регулятивними зобов'язаннями розуміються ті, що покликані врегулювати нормальні в непорушеному стані відносини між суб'єктами цивільного права і при цьому виникають із правомірних підстав за межами договору, серед яких: публічна обіцянка винагороди (публічна обіцянка винагороди без оголошення конкурсу і публічна обіцянка вигороди за результатами конкурсу); вчинення дій у майнових інтересах третьої особи без її доручення, зобов'язання з рятування (здоров'я та життя фізичної особи; майна іншої особи); зобов'язання із заповідального відказу та заповідального покладення.

Найчастіше предметом дослідження стає виконання договірних зобов'язань, а виконання недоговірних зобов'язань, як правило, окремо не

розглядається і згадування про них здебільшого пов'язується з констатацією, що виникнення недоговірних зобов'язань, особливо деліктних, «підпадає» під дію імперативних норм, які містять спеціальні правила по виконанню того чи іншого зобов'язання, хоча у разі відсутності окремих застережень мають застосовуватися загальні умови виконання зобов'язання. Окрім цього, не виключається і автономне регулювання, зокрема виконання зобов'язання щодо публічної обіцянки винагороди [11, с. 32]. Уже одне це посилання вказує на існування певної специфіки регулювання виконання недоговірних зобов'язань яка достатнім чином не досліджена, що в свою чергу не дозволяє її віддзеркалити у вигляді цивільно-правових норм. Також потребує з'ясування питання: чи існують особливості виконання саме недоговірних регулятивних зобов'язань як підвиду зобов'язань.

Теоретичні проблеми виконання договірних зобов'язань останнім часом неодноразово ставали предметом монографічних досліджень. Так, Т. В. Бондар у своїй роботі основну увагу приділила саме дослідженню договірних зобов'язань як найбільш поширеного виду зобов'язань, що опосередковують економічні відносини обміну, визначають динаміку цивільно-правових відносин [2, с. 12]. С. В. Сарбаш розглядає виконання зобов'язання як правоприпиняючий (ремісійний) двосторонній правочин, що включає в себе волевиявлення сторін, спрямоване на виконання зобов'язання, останній не породжує ніяких нових прав і обов'язків сторін по відношенню одна до одної (тобто не створює вимоги і боргу) і його правовим ефектом є отримання права на об'єкт (для випадків коли зобов'язання передбачає передачу або створення прав) і припинення зобов'язання виконанням [8, с. 81]. У той же час В. А. Белов визначає поняття виконання зобов'язання як спеціалізовану категорію, що має дуже вузьке, можна сказати технічне значення, яке втрачається негайно за межами зобов'язального права. Спроба її співвідношення з одним із видів юридичних фактів – правомірних дій (юридичним вчинком, одностороннім правочином або договором) приречена на неталан з тієї причини, що поняття виконання зобов'язань виділено і протиставлено іншим юридичним фактам –

правомірним діям по зовсім іншим критеріям, ніж правочини і юридичні вчинки [3, с. 702]. На думку О. Ерделєвського, виконання зобов'язання в більшості випадків є сукупністю двох дій – виконання обов'язку боржником і прийняття виконання кредитором. Оскільки друга з цих дій «дзеркальна» відносно першої, правова природа виконання обов'язку передбачається аналогічною правовій природі виконання [12, с. 119]. З точки зору класифікації правових засобів суб'єктів правореалізаційної діяльності розглядає виконання зобов'язання С. Ю. Філіпова і відносить його до основних правових засобів [9, с. 65]. Знову ж таки, досліджуючи виконання договірних зобов'язань лише побічно С. М. Бервено справедливо зазначає, що фактично поза регулюванням ЦК України залишається виконання недоговірних зобов'язань [1, с. 187], а В. В. Кулаков відмічає ініціативу на виконання договірних і недоговірних зобов'язань. У договірному зобов'язанні така ініціатива виражається в оферті або в акцепті. Для виконання недоговірного зобов'язання також необхідна дія з боку кредитора, яка виявляється у зверненні за виконанням (звернення за нагородою, вимога відшкодування шкоди і т.п.) [5, с. 230].

Проведений аналіз наукових робіт засвідчує з одного боку багатоаспектність такого правового явища як виконання зобов'язання, а з другого – недостатню увагу до виконання недоговірних в цілому і недоговірних регулятивних зобов'язань, зокрема. Причому, це стосується як законодавчого врегулювання так і цивілістичної доктрини. Зважаючи на це, потребує вирішення питання: чи існує (специфіка) особливість виконання недоговірних регулятивних зобов'язань. Якщо так, то як це має бути враховано в діючому цивілістичному законодавстві.

Більшість недоговірних регулятивних зобов'язань виникає з односторонніх правочинів, а також юридичних вчинків як акту прояву ініціативи суб'єктів цивільного права і разом з договорами відносяться до правомірних дій. Однак, серед можливих стандартів поведінки суб'єктів виконання, передбачених ст. 526 ЦК України, відсутнє посилання на зміст одностороннього правочину. На нашу думку, таке зазначення підкреслило б

положення про те, що зобов'язання може виникнути не лише на підставі взаємної домовленості сторін, а ще й з їх односторонніх правомірних дій за межами договору. В той же час, досвід цивільно-правового регулювання – інших країн свідчить, що можна відійти навіть і від опосередкованої вказівки на підставу виникнення зобов'язання. Так, в силу ст. 309 ЦК РФ зобов'язання повинні виконуватися належним чином у відповідності з умовами зобов'язання і вимогами закону, а при відсутності таких умов і вимог у відповідності зі звичаями ділового обороту або іншими вимогами, що звичайно ставляться.

Незалежно від підстави виникнення зобов'язання, для виконання як договірною так і недоговірною, в тому числі недоговірною регулятивного зобов'язання, необхідна взаємодія сторін. Кредитор задовольняючи свій інтерес завдяки належному виконанню зобов'язання звертається з ініціативою на виконання зобов'язання до боржника. У договірному зобов'язанні ініціатива виражається в оферті або в акцепті, а в недоговірному регулятивному, наприклад, зобов'язанні з публічної обіцянки нагороди за результатами конкурсу у зверненні переможця конкурсу до його засновника про виконання ним свого обов'язку у строки, встановлені умовами конкурсу; у зобов'язанні, що виникає внаслідок рятування здоров'я та життя фізичної особи від реальної загрози для неї у зверненні рятувальника до відповідного державного органу про відшкодування завданої йому шкоди у повному обсязі.

Виконання зобов'язання розглядається в науці цивільного права в кількох розуміннях: як правовий інститут; як процес, діяльність, як наслідок (результат) здійснення цивільних прав і обов'язків, що витікають із конкретного зобов'язання.

У значенні правового інституту, норми про виконання недоговірних регулятивних зобов'язань, закріплені у главі 48 ЦК України «виконання зобов'язання», окремих главах ЦК, присвячених регулюванню таких зобов'язань, як публічна обіцянка винагороди без оголошення конкурсу; публічна обіцянка нагороди за результатами конкурсу; вчинення дій в майнових інтересах іншої особи без її доручення тощо, в інших нормативно-

правових актах, а також міжнародних договорах, учасницею яких є Україна. Виконання зазначених зобов'язань може регулюватися звичаєм, в тому числі звичаєм ділового обороту

Виконання недоговірних регулятивних зобов'язань, в залежності від їх виду може регулюватися імперативними нормами (рятування здоров'я та життя фізичної особи, майна фізичної або юридичної особи). Так, у зазначеному зобов'язанні саме закон визначає боржника (суб'єкта виконання), яким в залежності від об'єкта рятувальних дій, характеру завданої шкоди може бути як держава, так і власник (володілець) майна. Також закон встановлює, що взагалі зобов'язання з рятування майна іншої особи не виникає, якщо таке майно не має істотної цінності. За відсутністю таких приписів застосовуються загальні умови виконання зобов'язань, що не виключає диспозитивного регулювання окремих недоговірних регулятивних зобов'язань. Останній вид регулювання базується на визнанні окремих односторонніх правочинів, які призводять до виникнення недоговірних регулятивних зобов'язань регуляторами суспільних відносин наряду з договорами. Так, наприклад, в силу ч. 2 ст. 1238 ЦК на спадкоємця, до якого переходить житловий будинок, квартира або інше нерухоме майно заповідач має право покласти обов'язок надати іншій особі право користування ними.

Виконання як процес, діяльність передбачає вчинення певних дій сторонами зобов'язання. Так, особа, яка відгукнулась на обіцянку винагороду, має право вимагати, щоб особа, яка обіцяла винагороду, прийняла обумовлений в обіцянці результат. Відповідно, остання зобов'язана виплатити винагороду першій. На думку Б. І. Пугінського, виконання договорів є діяльність і вона повинна розумітися на основі методів вивчення діяльності. Необхідно враховувати відмінності предметної господарської діяльності від призначеної для її впорядкування і організації договірної діяльності. Здійснювана суб'єктами виробнича, будівельна і інша діяльність підпорядковується технічним, технологічним, санітарним і іншим вимогам. Здійснювані у ході такої діяльності дії не мають правового значення і не виступають ні

юридичними вчинками, ні правочинами. Зазначені дії можуть отримати нарівні з фактичним, предметним також юридичне значення лише у тих випадках і в тій мірі, в якій таке значення їм надають самі учасники договору або закон [7, с. 165-166]. Розділяючи підхід про виокремлення предметної і договірної (юридичної) діяльності вважаємо, що акцент треба поставити все ж таки на дослідженні останньої, а стосовно даної статті-регулюючого потенціалу односторонніх правомірних дій суб'єктів цивільного права.

Виконання зобов'язання як наслідок (результат) здійснення цивільних прав і обов'язків полягає в тому, що згідно ст. 599 ЦК України виконання зобов'язання, проведене належним чином, є однією з підстав припинення зобов'язань. Причому найбільш бажаною для сторін як договірною так і недоговірною регулятивною зобов'язання.

У літературі висловлено погляд про відмінності правового характеру дій по виконанню договірних і недоговірних зобов'язань. Для останніх – це односторонній правочин, а для договірних такий підхід непридатний, оскільки контрагент за договором, виконуючи його умови не здійснює правочину (волевиявлення), а виконує покладені на нього обов'язки [10, с. 172]. При цьому не надається їх правова кваліфікація. На нашу думку таке твердження носить спірний характер стосовно виконання договірною зобов'язання. Дійсно договірний обов'язок ґрунтується на спільній домовленості сторін договору, але вчинення дії на виконання обов'язку носить характер індивідуального правового акту і є волевиявленням. Зрозуміло, що договір зобов'язує боржника, але виконувати його умови чи ні вирішує він сам, проявляючи при цьому волю. Юридична природа дій по виконанню обов'язку з зобов'язання не зміниться від того чи він встановлений взаємною домовленістю сторін (договором), чи в односторонньому порядку особою яка його вчинила, також односторонній правочин може створювати обов'язки для інших осіб лише у випадках, встановлених законом, або за домовленістю з цими особами.

Сама юридична природа дій з виконання обов'язку за зобов'язаннями носить дискусійний характер. З цього приводу висловлені три основні точки

зору: односторонній правочин (С. М. Охоцимський) [6, с. 81], юридичний вчинок (О. О. Красавчиков) [4, с. 154], договір (С. В. Сарбаш) [8 с. 8,1]. Виконання обов'язку за зобов'язанням не може виступати юридичним вчинком, оскільки як зазначалося раніше боржник вчиняє вольову дію яка направлена на досягнення правового результату – припинення зобов'язання. Навіть прихильник договірної теорії виконання розуміє його, як дії боржника по виконанню і дії кредитора по прийняттю виконання є волевиявленням сторін кожне із яких може розглядатися як односторонній правочин, а разом вони створюють своєрідний правочин по виконанню зобов'язання, що припиняє зобов'язальне правовідношення. Вважаємо, що положення про своєрідний правочин має спірний характер [8, с. 62]. Адже очевидним є автономний характер дій боржника і кредитора. Так, боржник вважається таким, що прострочив, якщо він не приступив до виконання зобов'язання або не виконав його у строк, встановлений договором або законом. В силу ст. 612 ЦК України це тягне для нього несприятливі наслідки. Подібна ситуація виникає і у разі прострочення кредитора – якщо він відмовився прийняти належне виконання, запропоноване боржником, або не вчинив дій, що встановлені договором, актами цивільного законодавства чи впливають із суті зобов'язання або звичаїв ділового обороту, до вчинення яких боржник не міг виконати свого обов'язку (ст. 613 ЦК України).

Наведене свідчить про відсутність підстав вважати виконання єдиним вольовим актом двох сторін (боржника і кредитора) на кшталт договору. Вважаємо, що юридичною конструкцією виконання обов'язку за зобов'язанням, а так само прийняття виконаного виступає односторонній правочин.

На підставі викладеного доходимо таких висновків.

1. Спільними рисами виконання як договірних так і недоговірних (у тому числі регулятивних) зобов'язань виступає:

а) взаємодія сторін в процесі виконання, яка базується на ініціативних діях як кредитора, так і боржника;

б) виконання як договірних, так і недоговірних зобов'язань носить однаковий характер і за юридичною конструкцією являє собою два односторонні правочини: виконання обов'язку боржником і прийняття виконання кредитором;

в) юридичним наслідком (результатом) виконання, проведеного належним чином, є припинення зобов'язання.

2. Відмінною рисою виконання недоговірних (регулятивних) зобов'язань є встановлення стандартів поведінки суб'єктів виконання в односторонньому порядку особою, яке вчиняє односторонній правочин.

Потребує вдосконалення правило ст. 562 ЦК України про загальні умови виконання зобов'язання, шляхом доповнення посиланням на зміст одностороннього правочину як один із можливих орієнтирів для суб'єкта виконання.

Перспективою подальших досліджень є виконання окремих видів недоговірних регулятивних зобов'язань.

Список літератури:

1. *Бервено С. М.* Проблеми договірного права України : монографія / С. М. Бервено. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 392 с.
2. *Бондар Т. В.* Виконання договірних зобов'язань у цивільному праві : монографія / Т. В. Бондар. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 272 с.
3. *Гражданское право: актуальные проблемы теории и практики / под общ. ред. В. А. Белова.* – М. : Юрист, 2009. – 993 с.
4. *Красавчиков О. А.* Юридические факты в советском гражданском праве / О. А. Красавчиков. – М. : Госюридиздат, 1958. – 183 с.
5. *Кулаков В. В.* Обязательство и осложнения его структуры в гражданском праве России : монография / В. В. Кулаков. – 2-е изд. перераб. и доп. – М. : РАП ; Волтерс Клувер, 2010. – 256 с.
6. *Охоцимский В. Н.* Основные моменты исполнения по обязательствам / В. Н. Охоцимский. – Саратов, 1929. – С. 81.
7. *Пугинский Б. И.* Теория и практика договорного регулирования / Б. И. Пугинский. – М. : ИДК «Зерцало-М». 2008. – 224 с.
8. *Сарбаш С. В.* Исполнение договорного обязательства / С. В. Сарбаш. – М. : Статут, 2005. – 636 с.
9. *Филиппова С. Ю.* Частноправовые средства организации и достижения правовых целей / С. Ю. Филиппова. – М. : Статут, 2011. – 320 с.
10. *Харитонов Є. О.* Цивільні правовідносини : навч. посіб. / Є. О. Харитонов. – К. : Істина, 2008. – 304 с.

11. Цивільне право : підручник : у 2 т. / В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л. М. Баранова, Т. І. Бегова та ін. ; за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького, – Х. : Право. – 2011. – Т. 2. – С. 32 [автор глави В. І. Крат].

12. Эрделевский А. О. О правовой природе исполнения обязанности / А. О. Эрделевский // Хозяйство и право. – 2012. – № 1. – С. 119.

Игнатенко В. Н. Исполнение внедоговорных регулятивных обязательств.

Рассмотрены общие и отличительные черты исполнения договорных и внедоговорных регулятивных обязательств. Среди общих: инициатива на исполнение обязательств; исполнение обоих видов обязательств осуществляется совершением двух видов односторонних сделок: исполнением обязанности должником и принятием исполнения кредитором; юридическими последствиями исполнения, проведенного надлежащим образом, является прекращение обязательств. Отличительной чертой внедоговорного регулятивного обязательства является возможность установления стандарта исполнения в одностороннем порядке, лицом, совершившим одностороннюю сделку.

Ключевые слова: исполнение обязательств, исполнение обязанности, принятие исполнения, односторонняя сделка, прекращение обязательства, внедоговорные регулятивные обязательства.

Ignatenko V. N. Execution of non-contractual regulative obligations.

The general and distinctive lines of execution of contractual and contractual regulative obligations are considered in the article. Among general: initiative on execution of obligations; execution of both types of obligations is carried out the feasance of two types of unilateral contracts: by execution of duty a debtor and acceptance of execution a creditor; the legal consequences of execution, conducted properly, is stopping of obligations. The distinguishing feature of non-contractual regulative obligation is possibility of establishment of standard of execution in an one-sided order, by a person, accomplishing an unilateral contract.

Key words: execution of obligations, performance of duty, acceptance of execution, unilateral contract, stopping of obligation, non-contractual regulative obligations.